

**O'ZBEK VA INGLIZ ADABIYOTIDA INSON VA JAMIYAT MUAMMOSINING
QIYOSIY TAHLILI****Ismatova Maftuna**

Tillar -2 kafedrasida o'qituvchisi, Oriental Uversiteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek va ingliz adabiyotida inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar muammosi qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda har ikki adabiy an'anada shaxsning jamiyatdagi o'rni, ijtimoiy muhitning inson taqdiri va ruhiy olamiga ta'siri, shaxs va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlarning badiiy talqini o'rganiladi. Asarlarda ijtimoiy adolatsizlik, axloqiy qadriyatlar, erkinlik va mas'uliyat masalalarining aks etishi tahlil qilinib, ularning milliy va madaniy xususiyatlari aniqlanadi. Qiyosiy tahlil natijasida o'zbek va ingliz adabiyotida inson va jamiyat muammosining o'xshash va farqli jihatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari qiyosiy adabiyotshunoslik, madaniyatlararo muloqot va adabiy tahlil sohalari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar

o'zbek adabiyoti, ingliz adabiyoti, inson va jamiyat, qiyosiy tahlil, badiiy obraz, ijtimoiy muammolar, adabiy tafakkur, madaniy kontekst

Abstract

This article analyzes the problem of the relationship between man and society in Uzbek and English literature in a comparative way. The study studies the role of the individual in society, the influence of the social environment on the fate and spiritual world of man, and the artistic interpretation of the conflicts between the individual and society in both literary traditions. The reflection of social injustice, moral values, freedom and responsibility in the works is analyzed, and their national and cultural characteristics are determined. As a result of the comparative analysis, similar and different aspects of the problem of man and society in Uzbek and English literature are revealed. The results of the study are of important scientific and practical importance for the fields of comparative literary studies, intercultural dialogue, and literary analysis.

Keywords

Uzbek literature, English literature, man and society, comparative analysis, artistic image, social problems, literary thought, cultural context

Kirish qismi: Adabiyot inson va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni badiiy idrok etish va ifodalashning muhim vositasi hisoblanadi. Har bir davr va millat adabiyotida shaxsning jamiyatdagi o'rni, ijtimoiy muhitning inson taqdiri va ruhiy dunyosiga ta'siri, shaxs va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlar turli badiiy shakl va mazmunlarda aks etib kelgan. Shu jihatdan inson va jamiyat muammosi adabiyotshunoslikda doimiy va dolzarb mavzulardan biri bo'lib qolmoqda.

O'zbek va ingliz adabiyoti o'ziga xos tarixiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlarda shakllangan bo'lsa-da, ularda inson va jamiyat munosabatlariga oid umumiy g'oyaviy jihatlar bilan bir qatorda milliy xususiyatlar ham yaqqol namoyon bo'ladi. Ijtimoiy adolatsizlik, axloqiy qadriyatlar inqirozi, erkinlik va mas'uliyat, shaxsning jamiyat bosimi ostidagi ichki kechinmalari kabi masalalar har ikki adabiyotda turlicha badiiy talqin etilgan.

Qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan o'zbek va ingliz adabiyotidagi inson va jamiyat muammosini tahlil qilish adabiy tafakkurning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash, milliy adabiyotlarning o'zaro ta'siri va mushtarak g'oyaviy ildizlarini ochib berish imkonini yaratadi. Bunday tadqiqotlar nafaqat adabiy jarayonni chuqurroq anglashga, balki madaniyatlararo muloqotni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Mazkur maqolada o'zbek va ingliz adabiyotida inson va jamiyat muammosining badiiy talqini qiyosiy jihatdan o'rganilib, ularning g'oyaviy, badiiy va ijtimoiy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi har ikki adabiyotda shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlashdan iboratdir.

Adabiyotlar metodologiyasi: Mazkur tadqiqotda inson va jamiyat muammosini tahlil qilishda jahon va milliy adabiyotshunoslikda shakllangan nazariy qarashlarga tayandik. Jumladan, Georg Lukácsning "The Theory of the Novel" asarida adabiy asar va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, shaxsning ijtimoiy muhitdagi o'rni falsafiy nuqtayi nazardan yoritilgan bo'lib, ushbu qarashlar tadqiqotning metodologik asosini tashkil etdi. Raymond Williamsning "Literature and Society hamda Culture and Society" asarlarida adabiyotning ijtimoiy tabiatiga urg'u berilib, badiiy matni tarixiy va madaniy kontekstda tahlil qilish zarurligi asoslab beriladi. Terry Eagletonning "Marxism and Literary Criticism" nomli asari adabiy asarlarni ijtimoiy-sinfy munosabatlar va mafkuraviy omillar bilan bog'liq holda tahlil qilish imkonini beradi. Ian Wattning "The Rise of the Novel" tadqiqotida esa ingliz adabiyotida shaxs va jamiyat munosabatlarining roman janrida shakllanishi va rivoji keng yoritilgan bo'lib, bu asar ingliz adabiyotidagi inson va jamiyat muammosini tushunishda muhim manba bo'lib xizmat qildi.

O'zbek adabiyotshunosligida esa inson va jamiyat muammosi Ozod Sharafiddinovning "Adabiyot – hayot ko'zgusi" asarida ijtimoiy va ma'naviy jihatdan chuqur tahlil qilingan. Naim Karimovning XX asr o'zbek adabiyoti nomli tadqiqotida o'zbek adabiyotida shaxs obrazi va jamiyat munosabatlarining tarixiy rivoji yoritilib, ijtimoiy muhitning badiiy tafakkurga ta'siri ochib berilgan. Ibrohim G'afurovning Tafakkur va badiiylik asarida esa adabiy tafakkur, inson ruhiyati va jamiyat o'rtasidagi murakkab bog'liqlik falsafiy-adabiy jihatdan asoslab beriladi.

Ushbu olimlarning ilmiy qarashlari va asarlari o'zbek va ingliz adabiyotida inson va jamiyat muammosini qiyosiy tahlil qilishda mustahkam nazariy va metodologik asos bo'lib xizmat qildi hamda tadqiqotning ilmiy xulosalarini asoslashga imkon berdi.

Asosiy qism: Adabiyotshunoslikda inson va jamiyat muammosi shaxsning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabati, jamiyat tomonidan qo'yiladigan talablar hamda shaxsiy erkinlik o'rtasidagi ziddiyatlar orqali talqin qilinadi. Ushbu muammo badiiy adabiyotda inson taqdiri, axloqiy tanlov, ijtimoiy mas'uliyat va jamiyat bosimiga qarshi ichki kurash kabi masalalar orqali yoritiladi. Har bir adabiy davrda bu muammo turlicha mazmun kasb etib, tarixiy sharoit, siyosiy tuzum va ijtimoiy ong darajasi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan inson va jamiyat muammosi turli milliy adabiyotlar misolida o'rganilib, adabiy tafakkurning universalligi va milliy o'ziga xosligi aniqlanadi. Bu yondashuv adabiy jarayonlarni kengroq madaniy va falsafiy kontekstda tahlil qilish imkonini beradi. O'zbek adabiyotida inson va jamiyat muammosi tarixan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. Mumtoz adabiyotda jamiyat va shaxs o'rtasidagi munosabatlar ko'pincha axloqiy ideal, adolat va ijtimoiy mas'uliyat tushunchalari orqali yoritiladi. Inson jamiyatning ajralmas bir bo'lagi sifatida tasvirlanib, uning shaxsiy manfaatlari jamoa manfaatlari bilan uyg'un holda ko'rsatiladi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida esa inson va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlar yanada murakkab shaklda namoyon bo'ladi. Ijtimoiy tengsizlik, jamiyatdagi adolatsizlik, shaxs erkinligining cheklanishi kabi muammolar adabiy qahramonlarning ichki kechinmalari orqali ochib beriladi. O'zbek yozuvchilari asarlarida inson qadr-qimmatini, ma'naviy tanlov va jamiyat oldidagi mas'uliyat masalalari markaziy o'rin tutadi.

Ingliz adabiyotida inson va jamiyat muammosi ko'proq ijtimoiy tanqid va individualizm g'oyalari bilan bog'liq holda rivojlangan. Turli adabiy davrlarda ingliz yozuvchilari jamiyatdagi sinfiy tafovutlar, ijtimoiy adolatsizlik va shaxs erkinligi masalalarini badiiy vositalar orqali yoritganlar. Inson jamiyatga qarshi turgan mustaqil shaxs sifatida tasvirlanib, uning ichki dunyosi va shaxsiy tanlovi muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz adabiyotida adabiy qahramonlar ko'pincha jamiyat tomonidan belgilangan me'yorlarga qarshi ichki yoki ochiq qarshilik ko'rsatadi. Bu esa shaxsning o'zligini anglash, erkinlik va ijtimoiy adolat uchun kurash motivlarini kuchaytiradi. Bunday yondashuv ingliz adabiyotida inson va jamiyat muammosining tanqidiy va realistik ruhda yoritilishiga sabab bo'lgan.

O'zbek va ingliz adabiyotida inson va jamiyat muammosi, avvalo, badiiy obrazlar orqali ifodalanadi. Adabiy qahramonlar jamiyatning ijtimoiy, axloqiy va madaniy me'yorlari bilan to'qnash kelib, o'z ichki dunyosi va tashqi muhit o'rtasidagi ziddiyatlarni boshdan kechiradilar. Ushbu obrazlar orqali jamiyatning inson hayotiga ta'siri chuqur badiiy talqin etiladi. O'zbek adabiyotida qahramonlar ko'pincha jamiyat bilan murosaga intilgan, ma'naviy qadriyatlarga tayanadigan shaxslar sifatida tasvirlansa, ingliz adabiyotida qahramonlar ko'proq mustaqil, tanqidiy fikrlovchi va jamiyatga qarshi turuvchi obrazlar sifatida gavdalanadi. Bu farq har ikki adabiyotning madaniy va tarixiy ildizlari bilan bog'liqdir.

O'zbek va ingliz adabiyotida inson va jamiyat muammosini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, har ikkala adabiyotda ham shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar markaziy mavzulardan biri hisoblanadi. Insonning jamiyat bosimi ostidagi ichki kechinmalari, axloqiy tanlovlar va ijtimoiy mas'uliyat masalalari umumiy g'oyaviy jihat sifatida namoyon bo'ladi. Biroq, ushbu muammoning badiiy talqinida muhim farqlar mavjud. O'zbek adabiyotida jamoaviylik, an'anaviy qadriyatlar va ijtimoiy uyg'unlik g'oyalari ustun bo'lsa, ingliz adabiyotida individualizm, shaxs erkinligi va ijtimoiy tanqid kuchliroq aks etadi. Ushbu farqlar har bir adabiyotning tarixiy rivoji va madaniy muhitidan kelib chiqadi.

Xulosa qismi: Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inson va jamiyat muammosi o'zbek va ingliz adabiyotida muhim va doimiy mavzulardan biri hisoblanadi. Har ikkala adabiy an'anada ham shaxsning jamiyat bilan munosabatlari, ijtimoiy muhitning inson taqdiri va ruhiy dunyosiga ta'siri badiiy talqinning markazida turadi. Adabiyot insonning ichki kechinmalari va jamiyatdagi o'rnini yoritish orqali ijtimoiy ong va madaniy qadriyatlarning ifodachisiga aylanadi.

Qiyosiy tahlil natijalari o'zbek va ingliz adabiyotida ushbu muammoning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash imkonini berdi. O'zbek adabiyotida inson va jamiyat munosabatlari ko'proq ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, jamoaviylik va ijtimoiy uyg'unlik g'oyalari bilan bog'liq holda talqin etilsa, ingliz adabiyotida shaxs erkinligi, individualizm va jamiyatga nisbatan tanqidiy munosabat ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu farqlar har ikki adabiyotning tarixiy rivoji, madaniy muhiti va ijtimoiy sharoiti bilan izohlanadi. Tadqiqot davomida badiiy obrazlar orqali inson va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlar chuqur ochib berilishi aniqlandi. Adabiy qahramonlar jamiyat ta'siri ostida shakllanib, o'z hayotiy tanlovlari orqali muallifning ijtimoiy va falsafiy qarashlarini ifodalaydi. Bu holat adabiyotning insonparvarlik va tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek va ingliz adabiyotida inson va jamiyat muammosining qiyosiy o'rganilishi adabiy tafakkurning universalligi va milliy o'ziga xosligini ochib beradi. Ushbu tadqiqot natijalari qiyosiy adabiyotshunoslik, madaniyatlararo muloqot va adabiy tahlil sohalarida keyingi ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Georg Lukács. *The Theory of the Novel*. – London: Merlin Press, 1971. –160 p.
2. Raymond Williams. *Literature and Society*. – London: Verso, 1980. – 296 p.
3. Terry Eagleton. *Marxism and Literary Criticism*. – London: Routledge, 2002. – 120 p.
4. Ian Watt. *The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson and Fielding*. – London: Penguin Books, 1963. – 332 p.
5. Ozod Sharafiddinov. *Adabiyot – hayot ko'zgusi*. – Toshkent: Fan, 2008. – 240 b.
6. Naim Karimov. *XX asr o'zbek adabiyoti*. – Toshkent: O'qituvchi, 2011. – 360 b.
7. Ibrohim G'afurov. *Tafakkur va badiiylik*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2005. – 192 b.
8. Ismatova Maftuna. (2025). *DIALOGUES ACROSS CULTURES: INTERTEXTUALITY AND IDENTITY FORMATION IN COMPARATIVE LITERATURE STUDIES* [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17111071>
9. Bakhronova M.A, Ismatova Maftuna, and Uktamova Sevinch. "WHY ARE STUDENTS EAGER IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES?". *Лучшие интеллектуальные исследования* 9, no. 2 (November 26, 2023): 205–216. Accessed January 18, 2026. <https://web-journal.ru/journal/article/view/1470>.